

Λευκωσία - Βερολίνο: Η τραγική εμπειρία του διαμελισμού Ιστορικά διδάγματα και μελλοντικές προοπτικές*

ΠΑΥΛΟΣ ΤΖΕΡΜΙΑΣ

ΠΡΩΤΟΓΝΩΡΙΣΑ το Βερολίνο, όταν κυρίαρχη πολιτική μορφή ήταν εκεί ο Willy Brandt. Ο επιφανής σοσιαλδημοκράτης είχε από την 1η Οκτωβρίου 1957 ως την 1η Δεκεμβρίου 1966 το αξίωμα του Κυβερνώντος Δημάρχου του Βερολίνου. Ως Regierender Bürgermeister μοχθούσε για την επικέντρωση της προσοχής της διεθνούς κοινής γνώμης στη μοίρα της διαμελισμένης πόλης. Ήταν η εποχή που ο κυπριακός ελληνισμός έδινε τη μεγάλη μάχη για την αυτοδιάθεση. Και σκέφτηκα να του πάρω μια συνέντευξη, στα πλαίσια της οποίας προσπάθησα να του αποσπάσω και μια συνηγορία για τη δίκαιη λύση του Κυπριακού.

Η συνομιλία δημοσιεύτηκε σε μια έγκυρη εφημερίδα της Αθήνας. Μα –αναπολώντας τώρα τα παλιά– έχω κάπως την εντύπωση πως ο Willy Brandt δεν μου έδωσε για το Κυπριακό τότε την απάντηση που περίμενα. Όχι βέβαια, πως υιοθέτησε την πολιτική των Βρετανών αποικιοκρατών. Κάθε άλλο. Αλλά διατύπωσε τη γνώμη του διπλωματικά και προσεκτικά. Για μένα υπερπροσεκτικά. Εγώ ζούσα –νεαρός τότε επιστήμονας στη Ζυρίχη– σε άλλο κλίμα. Παρακολουθούσα από μακριά, όμως με πνευματική και ψυχική προσέγγιση, τις δραματικές εξελίξεις στη μεγαλόνησο. Το 1958 δημοσίευσα στην Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht μια μελέτη για το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των Κυπρίων (Das Selbstbestimmungsrecht des Cyprioten).

Στη νεανική μελέτη μου τόνιζα πως το αίτημα της αυτοδιάθεσης έχει τη ρίζα του στο σεβασμό της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, στη dignitas humana. Και παρατηρούσα πως οι αντίπαλοι του κινήματος των Κυπρίων για την αυτοδιάθεση επικαλούνται συχνά τη λεγόμενη Realpolitik, για να εμποδίσουν την πραγμάτωση των πόθων του πληθυσμού της μεγαλόνησου. Μα όχι σπάνια αυτή η Realpolitik δεν είναι παρά πρόσχημα για την επιβολή εξουσιαστικών διαθέσεων. Για την επιβολή της γνώμης των δυνατών. Ανατρέχοντας στις νεανικές μου σκέψεις για την Κύπρο αναπολώ και τα λόγια του Γιώργου Σεφέρη στο ποίημα «Σαλαμίνα της Κύπρος»: «Τη γνώμη των δυνατών ποιος θα μπορέσει να τη γυρίσει; Ποιος θα μπορέσει ν' ακουστεί;»

Σ' αυτό το πνευματικό και ψυχικό κλίμα ζούσα, όταν πρωτογνώρισα το Βερολίνο. Πόνεσα για το χωρισμό της πόλης σε δυο κομμάτια, για τις τραγικές συνέπειες της παρανοϊκά καταστροφικής μανίας του χιτλερισμού και των ψυχροπολεμικών αναμετρήσεων, που ακολούθησαν τη συντριβή του ναζισμού. Είχα πάρει με τις μικρές δυνάμεις μου, μαθητούδι ακόμα στη γερμανοκρατούμενη Αθήνα, μέρος στην Αντίσταση. Μα κι οι συναγωνιστές μου κι εγώ κάναμε διάκριση ανάμεσα στο εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς και στο γερμανικό λαό, χωρίς να παραγνωρίζουμε πως δυστυχώς ο μαύρος ολοκληρωτισμός είχε παρασύρει πολλά στον απαίσιο δρόμο του. Στο διαμελισμένο Βερολίνο, όπου γνώρισα τον Willy Brandt, η ατμόσφαιρα ήταν ψυχροπολεμική.

Όταν μου έδωσε τη συνέντευξη, το περιβόητο τείχος του Βερολίνου δεν είχε χτιστεί ακόμα. Αυτό έγινε στις 13 Αυγούστου 1961. Μα η διαχωριστική γραμμή υπήρχε. Σφράγιζε καθημερινά τη μοίρα των Βερολινέζων.

Φυσικά ήμουν κι εγώ αντίθετος προς τις σταλινικές καταπιεστικές μεθόδους, που κυριαρχούσαν στο Ανατολικό Μπλοκ. Προβληματιζόμουν ωστόσο και από κάποιες εγγενείς αδυναμίες και αντιφάσεις του Δυτικού Μπλοκ, που σε όχι λίγες περιπτώσεις αρεσκόταν στον αυτοχαρακτηρισμό Ελεύθερος Κόσμος, χωρίς να δίνει ουσιαστικό περιεχόμενο στον όρο. Χωρίς δηλαδή να

κάνει πράξη τα φιλελεύθερα κηρύγματα. Μια τέτοια περίπτωση ήταν η Κύπρος. Πώς ήταν δυνατόν να μιλούμε –να μιλούν ιδιαίτερα οι Βρετανοί– με ήσυχη τη συνείδηση για Ελεύθερο Κόσμο, όταν το Λονδίνο αρνιόταν στη μεγαλόνησο το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης;

Ακριβώς λόγω της πίστης μου στην αρχή της αυτοδιάθεσης είδα από την αρχή το διαμελισμό του Βερολίνου σαν αυτό που ήταν: μια από τις πιο τραγικές, τις πιο χτυπητές, τις πιο απάνθρωπες περιπτώσεις επιβολής της γνώμης των δυνατών. Ασφαλώς το βίωμα του διαμελισμένου Βερολίνου συνέβαλε στο να ακολουθήσει ο Willy Brandt αργότερα ως Καγκελάριος πια της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, προπαντός κατά την περίοδο 1969-1972, την περίφημη Ostpolitik. Πιστεύω ότι κι ο Willy Brandt, όπως και τόσοι άλλοι δυτικοί πολιτικοί, μάλλον αιφνιδιάστηκε από τις συνταρακτικές εξελίξεις στην Ανατολή, που οδήγησαν στις 3 Οκτωβρίου 1990 στην επανένωση της Γερμανίας. Αλλά αυτό δεν μειώνει την ιστορική σημασία της Ostpolitik.

Όταν χαράσσονται διαχωριστικές γραμμές ή υψώνονται τείχη, η προσπάθεια της καλλιέργειας των διανθρωπινων σχέσεων αποκτά ιδιαίτερη σημασία. Ειδικά στην περίπτωση των δύο Γερμανιών οι διανθρωπινες σχέσεις, οι επαφές με την «άλλη όχθη», στο βαθμό που ήταν δυνατές, ενείχαν μεγάλη βαρύτητα, αφού μάλιστα στη Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία, στην DDR, οι διαφωνούντες δεν ήταν λίγοι. Κάμποσοι μάλιστα απ’ αυτούς διαφωνούσαν με το καθεστώς από αριστερή σκοπιά. Θυμίζω τον Wolf Biermann και την «ανορθόδοξη κιθάρα» του, όπως έγραφα το 1977 στο βιβλίο μου «Με πυξίδα την ελευθερία». Γόνος οικογένειας κομμουνιστών του Αμβούργου. Ο πατέρας του βρήκε το θάνατο στο Auschwitz. Το 1953 εγκαταστάθηκε στη Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία. Σπούδασε εκεί –στη χώρα των ιδεολογικών οπτασιών του– πολιτική οικονομία, φιλοσοφία και μαθηματικά, τροβαδούρος ενός κομμουνισμού με ανθρώπινο πρόσωπο. Σφοδρός επικριτής του δογματικού και γραφειοκρατικού πνεύματος με επίκληση π.χ. της Ρόζας Λούξεμπουργκ. Οι ανατολικογερμανικές αρχές του στέρησαν την υπηκοότητα της DDR, ενώ βρισκόταν σε μια τουρνέ στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας. Ο Biermann έχασε τη θετή πατρίδα του, που θεωρούσε παρά την όση κριτική «μεγάλη κατάκτηση των εργατών». Η τραγική εμπειρία του διαμελισμού. Οι διαχωριστικές γραμμές και τα τείχη δεν διαμελίζουν μόνο χώρες, λαούς και πόλεις. Διχοτομούν και τα άτομα.

Μήπως κι ο μεγαλοφυής του «επικού θεάτρου», ο Bertolt Brecht, δεν ήταν στο βάθος διχασμένος; Γιος ενός χαρτοβιομήχανου («Σαν πλουσιόπαιδο μεγάλωσα... Δεν μ’ άρεσαν οι άνθρωποι της τάξης μου», λέει σ’ ένα ποίημά του) πήγε στο Βερολίνο, δούλεψε κοντά στο μεγάλο Max Reinhardt στο Deutsches Theater και παρακολούθησε μαθήματα στη Μαρξιστική Εργατική Σχολή. Το 1933 πήρε το δρόμο της εξορίας: «Εμείς φύγαμε στα κρυφά. Μας κληρονομήσαν, μας προγράψανε. Κι η χώρα, που μας δέχτηκε, σπίτι δε θα ’ναι, μα εξορία», λένε άλλοι στίχοι του. Το βλέπει κανείς καθαρά. Ο ναζισμός δίχασε το γερμανικό λαό, πριν διαμελιστεί η Γερμανία.

Η μοίρα μου το ήθελε να πρωτογνωρίσω, όπως το Βερολίνο, και τη Λευκωσία διαμελισμένη. Μ’ όλο που από το 1958, όταν δημοσιεύτηκε η εργασία μου για την αυτοδιάθεση του κυπριακού λαού, δεν σταμάτησε ποτέ η απασχόλησή μου με το Κυπριακό, τη μεγαλόνησο την πρωτοείδα μετά το εγκληματικό πραξικόπημα του δικτάτορα Ιωαννίδη και των συνεργατών του, μετά την τουρκική εισβολή του καλοκαιριού του 1974. Υπήρξα από τις 21 Απριλίου 1967 σφοδρός επικριτής του δικτατορικού καθεστώτος της Αθήνας. Οι Έλληνες της Διασποράς –και μαζί μας οι ξένοι δημοκράτες– νιώθαμε αγανάκτηση και πικρία για την εγκληματική ενέργεια μιας χού-

«Η κατάσταση, λοιπόν, όπως την έβλεπα, μου φαινόταν πως μας έδινε την ευκαιρία να έρθουμε σε στενότερη επαφή με την Ελλάδα και την Τουρκία. Η τουρκική υπόθεση, δεν είχε καν διατυπωθεί και δεν είχε απήχηση στην παγκόσμια κοινή γνώμη. Φυσικά οι Τούρκοι θ’ αντιδρούσαν έντονα στη δυνατότητα μιας ελληνικής διακυβέρνησης και στην αντικατάσταση της λίρας με τη δραχμή, αλλά με την ηθική υπεροχή που θ’ αναγνωριζόταν στην πλειοψηφία, ίσως να μην ήταν καν ανάγκη για την Κύπρο να εγκαταλείψει την Κοινοπολιτεία – τόσο βολικοί φαινότουσαν οι Αθηναίοι στην προσφορά τους για παροχή βάσεων στην Κρήτη. Και είχα πολλές ενδείξεις για τις εναντιότητες με τις οποίες είχε ν’ αντιπαλαίση το αίσθημα της Ενώσεως- ιδιαίτερα ανάμεσα στις μεσαίες τάξεις που έβλεπαν μπροστά τους πολλές στερήσεις. Πραγματικά, όπως και με τον Μοράη, ένιωθα πως μια ειλικρινής και μεγάλωψχη δήλωση ήταν ο καλύτερος τρόπος για ν’ αποπλισθούν οι Ενωτικοί. Ήταν κρίμα γιατί χάσαμε μια-δυο ευκαιρίες, αλλ’ αυτό συμβαίνει πάντα με τις βραδυνήντες κοινοβουλευτικές μεθόδους μας. “Όλα θα πάνε καλά”, είπα στον νέο, νιώθοντας την ιλαρή ζέστα της λιακάδας καθώς χυνόταν ανάμεσα από τα φύλλα του μεγάλου Τεμπελόδεντρου, και εκείνος δεν είχε τίποτε για να με κακοκαρδίσει».

Ντάρελ Λώρενς, *Πικρολέμονα*, σειρά «Ξένη Λογοτεχνία», μτφρ. Αμ. Χουρμούζιος, εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα 1959, σ. 138.

φτας άγνωστων αξιωματικών. Και μέσα μας είχε θεριέψει η απόφαση να μην δεχτούμε το «τετελεσμένο γεγονός».

Ο αγώνας για τη δημοκρατία στην Ελλάδα ήταν ταυτόχρονα και αγώνας για την Κύπρο. Αυτό βέβαια δεν ήταν τυχαίο. Ο ένας βασικός λόγος για τη συνύφανση ήταν η φυσική αλληλεξάρτηση των τυχών του ελλαδικού και του κυπριακού ελληνισμού στα πλαίσια του τριγώνου Αθήνα-Λευκωσία-Άγκυρα και πιο γενικά στα πλαίσια του συσχετισμού των δυνάμεων στην ευρύτερη περιοχή σε συνάρτηση με τις διεθνείς εξελίξεις. Ο άλλος βασικός λόγος είχε σχέση με την επιδίωξη του χουντικού καθεστώτος να «συμφιφίσει» την ανυπαρξία εσωτερικού λαϊκού στηρίγματος με μια δήθεν εθνική επιτυχία στον εξωτερικό τομέα. Πέρ’ απ’ αυτόν, οι δικτάτορες της Αθήνας έβλεπαν την ελεύθερη και δημοκρατική Κύπρο με δυσπιστία και φόβο. Είναι γνωστή η τάση δικτατορικών καθεστώτων να αποκοιμίζουν το λαό με εθνικιστική φρασολογία ή να προσπαθούν να κάνουν τις λαϊκές μάζες να «ξεχάσουν» τα εσωτερικά προβλήματα με υπερπατριωτική ρητορεία και αντίστοιχες ψευτοπαλικάριες. Έτσι κι οι δικτάτορες της Αθήνας ακολούθησαν στο Κυπριακό μια πολιτική, που όχι σπάνια χαρακτηριζόταν από φραστική μεγαλομανία και εθνομειοδοτική πρακτική.

Δεν πρόκειται να μπω εδώ σε λεπτομέρειες. Το έχω κάνει σε διάφορα έργα μου –ιδιαίτερα στη γερμανόγλωσση «Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας» («Geschichte der Republik Zypern»). Αρκεί η επισήμανση πως το πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου 1974 κατά του Μακαρίου, το ένα σκέλος του δίδυμου εγκλήματος, υπήρξε το τραγικό επιστέγασμα της αντίφασης ανάμεσα στην εθνικιστική μεγαλοστομία και στην εθνομειοδοτική πρακτική του λεγόμενου εθνικού κέντρου. Στόχευαν, λέει, στην Ένωση. Κι έφεραν το διαμελισμό του νησιού της Αφροδίτης. Έκαναν δυο κομμάτια τη Λευκωσία. Άλλο Βερολίνο, αυτή τη φορά στην Ανατολική Μεσόγειο. Το άλλο σκέλος του δίδυμου εγκλήματος ήταν ο Αττίλας. Ο Τούρκος πρωθυπουργός Ετζεβίτ, που κάποτε έγραψε κάποιους ρομαντικούς φιλελληνικούς στίχους, έγινε έρμαιο του πολιτικοστρατιωτικού κατεστημένου της Άγκυρας. Ακόμα και σήμερα αρέσκεται στη φήμη του «νικητή της Κύπρου». Η Άγκυρα ήταν προφανώς αποφασισμένη να εκμεταλλευτεί το πραξικόπημα κατά του Μακαρίου, για να δημιουργήσει νέα, ευνοϊκή, γι’ αυτήν κατάσταση στη μεγαλόνησο. Το γεγονός ότι ο τουρκικός στρατός συνέχισε την εισβολή του στην Κύπρο και μετά την κατάρρευση της χούντας της Αθήνας ολοκληρώνοντας την κατάληψη περίπου 40% του κυπριακού εδάφους, δείχνει πως, μια και το κακό είχε γίνει πια στις 15 Ιουλίου, η Άγκυρα δεν είχε διάθεση να χάσει την ευκαιρία. Περιττό να εξαρθεί ιδιαίτερα: Ο επεκτατισμός του πολιτικοστρατιωτικού κατεστημένου της Τουρκίας απέβλεπε και στην κάλυψη των εσωτερικών αδυναμιών μιας χώρας με προφανή κοινωνικοοικονομικά και πολιτικά ελλείμματα και με οξείες εθνικές αντιθέσεις.

Η επίκληση της συνθήκης εγγύησης του 1960 από την Άγκυρα ήταν βέβαια πρόσχημα. Άλλωστε οι διατάξεις της συνθήκης αυτής για την υπό ορισμένους όρους μονομερή επέμβαση, κατά την άποψη διαπρεπών νομομαθών, δεν ήταν συμβατές με το Διεθνές Δίκαιο και ιδιαίτερα με το Χάρτη του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών. Ο Theodor Veiter, ειδικός σε θέματα του δικαίου των εθνοτήτων, έχει δώσει στον Αττίλα το χαρακτηρισμό μιας επιθετικής πράξης αντίθετης προς το Διεθνές Δίκαιο, ενός αδικήματος του Διεθνούς Δικαίου. Είναι γνωστό ότι ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών έχει επανειλημμένα καταδικάσει την τουρκική εισβολή. Δυστυχώς ως σήμερα τα σχετικά ψηφίσματα έχουν μείνει διακηρύξεις στο χαρτί. Το 1956 ο Γερμανός Peter Härtlin ονόμαζε την Κύπρο «λυδία λίθο της δημοκρατίας». Όταν εκδιόταν το βιβλιαράκι του –το πολύ καλοπροαίρετο για την ελληνική πλευρά–, η Κύπρος δεν ήταν ακόμα ανεξάρτητη ή έστω –λόγω των τόσων περιορισμών της Ζυρίχης και του Λονδίνου– «ανεξάρτητη». Σχεδόν δυο δεκαετίες αργότερα το νησί, αιματοκυλισμένο και de facto διχοτομημένο, έμελλε να γίνει καταλύτης της δημοκρατίας στον ελλαδικό χώρο. Το λεγόμενο θαύμα της ειρηνικής μετάβασης της Ελλάδας από τη δικτατορία στη δημοκρατία ακριβολοιμήθηκε. Το τίμημα ήταν η αιματηρή τραγωδία της Κύπρου.

Το δράμα, αλίμονο, συνεχίζεται. Το τείχος της ντροπής στο Βερολίνο έπεσε. Και η Λευκωσία; Παραμένει διαμελισμένη πόλη. Ανάπηρη πρωτεύουσα ενός ανεξάρτητου κράτους-μέλους του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών – ενός κράτους όμως τραυματισμένου από τη συνέχιση της

κατοχής μεγάλου μέρους της επικράτειάς του από τα τουρκικά στρατεύματα. Η αρχή της αυτοδιάθεσης πραγματοποιήθηκε στη Γερμανία. Αλλά στην Κύπρο η σχετική διακήρυξη του Χάρτη του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών μένει διακήρυξη. Η τουρκική εισβολή του 1974 δεν συγκλόνισε τη διεθνή κοινή γνώμη όσο θα έπρεπε να τη συγκλονίσει. Ο βίαιος εκπατρισμός πολλών χιλιάδων Ελληνοκυπρίων, οι αγνοούμενοι, οι ελεύθεροι πολιορκημένοι της Καρπασίας, οι αυθαιρεσίες του ψευδοκράτους του Rauf Denktasch δεν πολυαπασχολούν σήμερα τα διεθνή μέσα μαζικής επικοινωνίας. Οι λίγες αξιέπαινες εξαιρέσεις επιβεβαιώνουν τον Κανόνα.

Στη Λευκωσία «γιορτάστηκαν» τα τριάντα χρόνια από την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας, σχεδόν ταυτόχρονα με την επίσημη διακήρυξη της επανένωσης της Γερμανίας ύστερα από σαράντα πέντε χρόνια χωρισμού σε δυο κράτη. Η λέξη «γιορτάστηκαν» φυσικά σε εισαγωγικά. Γιατί εκείνος ο εορτασμός της 1ης Οκτωβρίου 1990 έγινε σε κλίμα χαράς και θλίψης συνάμα. Ο τότε πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας Γιώργος Βασιλείου, μιλώντας στην ειδική σύνοδο της Βουλής των Αντιπροσώπων, είπε χαρακτηριστικά: «Διακατεχόμαστε από αισθήματα χαράς, γιατί παρά τα τόσα δύσκολα προβλήματα, τα λάθη, τις ξένες παρεμβάσεις, τα σε βάρος της σχέδια, που φάνηκαν από τα πρώτα της χρόνια, η Κυπριακή Δημοκρατία επέζησε, ενώ ταυτόχρονα εδραιώθηκε στη διεθνή συνείδηση σαν μια ιστορική πραγματικότητα. Μας διακατέχουν όμως και αισθήματα λύπης, γιατί για δέκατη έκτη χρονιά η επέτειος της Ανεξαρτησίας είναι τραυματισμένη από τη συνέχιση της κατοχής μέρους της επικράτειας της Κυπριακής Δημοκρατίας από τα τουρκικά στρατεύματα. Γιατί ο διαχωρισμός των δύο κοινοτήτων, που η εισβολή επέβαλε, δεν επιτρέπει κοινούς με τους συμπατριώτες μας Τουρκοκύπριους εορτασμούς».

Ο σημερινός πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας Γλαύκος Κληρίδης διαδραμάτισε σε κρίσιμες φάσεις του Κυπριακού σημαντικό ρόλο. Ακριβώς γι' αυτό οι εμπειρίες του είναι πολύτιμες. Και πολύτιμη κι η μαρτυρία του, όπως μας τη δίνει στο έργο του «Η κατάθεσή μου». Σταματώ σε κάποιες σκέψεις της εισαγωγής του βιβλίου, που αξίζει να προσεχτούν: «Έτσι η ανεξαρτησία γεννήθηκε απρογραμμάτιστη, ανεπιθύμητη και με μεγάλες δυσκολίες... Από τη βίαιη σύγκρουση και τον αιματηρό αγώνα μεταξύ των δυο εθνικών στοιχείων κι από την αποτυχία των στρατιωτικών μέτρων και των πολιτικών χειρισμών της βρετανικής αποικιακής εξουσίας, που επέδωκε να διατηρήσει επ' άπειρον την κυριαρχία της πάνω στην Κύπρο, μετά από πολύ πόνο και αγωνία, μια ανεπιθύμητη Δημοκρατία γεννήθηκε. Γεννήθηκε και παραμένει χωρίς εθνικό ύμνο και με σημαία, που το Σύνταγμά της ορίζει να έχει ουδέτερα χρώματα και σχέδιο. Μια σημαία, που ούτε οι Έλληνες ούτε οι Τούρκοι θεώρησαν ποτέ εθνική τους σημαία και κανείς δεν ήταν έτοιμος να πεθάνει γι' αυτήν. Μέσα σ' αυτό το ψυχολογικό περιβάλλον και παγερό κλίμα γεννήθηκε η εύθραυστη νεαρή Κυπριακή Δημοκρατία».

Τούτο το παγερό κλίμα, που εξαίρει εύστοχα ο Κληρίδης, ήταν αναμφίβολα μια από τις κύριες αδυναμίες του κράτους, που γεννήθηκε στις 16 Αυγούστου 1960. Το είχα επισημάνει από τότε στις μελέτες μου για το θέμα τονίζοντας πως το καθεστώς της Ζυρίχης και του Λονδίνου μόνο με αμοιβαία καλή πίστη και διάθεση για συνεργασία θα μπορούσε να λειτουργήσει. Μόνο στη βάση ενός «πολιτικού έθνους», όπως εννοούν οι Ελβετοί τον πολυπολιτισμικό λαό τους, θα μπορούσε να γίνει η ανεπιθύμητη Δημοκρατία επιθυμητή. Οι εξελίξεις πήραν δυστυχώς άλλο δρόμο... Είναι άραγε σήμερα η επαναπροσέγγιση των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων άπιαστη χίμαιρα; Δεν είναι λίγοι αυτοί που το πιστεύουν. Προβάλλουν τα –χωρίς αμφιβολία πάμπολλα και μεγάλα– εμπόδια, στα οποία προσκρούει η άρση της διαχωριστικής γραμμής. Την αδιαλλαξία της Άγκυρας. Την αποσχιστική θεωρία του Denutusch για την ύπαρξη «δύο λαών». Ο Αττίλας χώρισε βίαια δυο κοινότητες, που στο παρελθόν είχαν γνωρίσει, παρά τις όσες εθνικοθησκευτικές αντιθέσεις, και εποχές ειρηνικής συμβίωσης. Προκάλεσε ανάλογες, αλλά όχι απόλυτα ταυτόσημες συνθήκες μ' εκείνες της διαίρεσης της Γερμανίας, του διαμελισμού του Βερολίνου. Το τείχος του Βερολίνου χώριζε Γερμανούς από Γερμανούς. Στη Λευκωσία ο διαχωρισμός αφορά δυο κοινότητες με από πολλές απόψεις διαφορετικές ιστορικές παραδόσεις. Αν το τείχος του Βερολίνου δημιούργησε προβλήματα ανάμεσα στους Δυτικογερμανούς και στους Ανατολικογερμανούς, πώς να μην αφήσει ακόμα πιο βαθιές πληγές ο διαμελισμός της Λευκωσίας;

Κι όμως. Παρά τις τόσες δυσκολίες, που προκάλεσε και διατηρεί η τουρκική κατοχή, άλλη λύση από την επαναπροσέγγιση, από τον παραμερισμό του διαχωρισμού δεν είναι νοητή. Θα αποτελούσε αφέλεια, αν έβλεπε κανείς το Κυπριακό «ξεκάρφωτο» έξω από το τρίγωνο Αθήνα-Άγκυρα-Λευκωσία. Αλλά ο αποφασιστικός, ο κρίσιμος παράγοντας πρέπει να είναι η θέληση των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων. Η ιστορία διδάσκει πως η πολιτική των λεγόμενων εθνικών κέντρων υπήρξε καταστρεπτική. Το πραξικόπημα του Ιωαννίδη έδωσε τη χαριστική βολή στο όραμα της Ένωσης. Η τουρκική εισβολή και κατοχή φαίνεται να δίνει ώθηση στο παλιό εθνικιστικό σύνθημα του «μοιράσματος» (Taksim). Μα κάτω από το πρίσμα μιας όχι πρόσκαιρης θεώρησης των πραγμάτων ο εθνικισμός του Taksim είναι αναχρονιστικός. Δυστυχώς όχι λίγοι παρατηρητές στο εξωτερικό δεν προσεγγίζουν σωστά το Κυπριακό.

Πήρα μέρος στο ενωμένο πια Βερολίνο σε μια ελληνογερμανική επιστημονική συνδιάσκεψη. Ένας Γερμανός συνάδελφος, κάθε άλλο παρά νοσταλγός του ναζισμού, μου είπε σε ιδιαίτερη συνομιλία, πως θεωρεί την αναζωογόνηση του εθνικού γερμανικού αισθήματος θετικό στοιχείο. Ο ίδιος επιστήμονας σε δημόσια συζήτηση έκανε σφοδρή κριτική της απόφασης του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου της 5ης Ιουλίου 1994, που καταδίκασε την πρακτική της αποδοχής εισαγωγών αγροτικών προϊόντων από τα κατεχόμενα χωρίς πιστοποιητικά κυκλοφορίας των αρμόδιων κρατικών αρχών της μεγαλονήσου. Τα επιχειρήματά του ήταν βέβαια σαθρά. Μα έδειχναν, πως εκείνη την ώρα το απελευθερωμένο από την εμπειρία του τείχους Βερολίνο «ξέχασε» τη διαμελισμένη από τον Αττίλα Λευκωσία. Ας είναι.

Μ' όλη την έξαρση του εθνικισμού δεν θα ήταν σωστό να υποτιμηθεί η ακτινοβολία των υπερεθνικών ιδεωδών. Το μέλλον ανήκει, παρά τις τόσες και τόσες δυσκολίες, σ' αυτά. Σ' ένα βιβλίο του για το Κυπριακό ο Halil Ibrahim Salih συνηγορεί για την εγκατάλειψη της εθνικής υπεροψίας. Είναι ένας στόχος, που θα αποδεχτεί έκθυμα κάθε προσεκτικός μελετητής της ιστορίας της μεγαλονήσου και του κυπριακού προβλήματος. Καθένας, που ενδιαφέρεται ειλικρινά για ένα καλύτερο μέλλον ολόκληρου του κυπριακού λαού – των Ελληνοκυπρίων, των Τουρκοκυπρίων και των μικρότερων ομάδων του πληθυσμού. Ξέρω ότι δεν λείπουν οι Τουρκοκύπριοι που δείχνουν ευαισθησία για το θέμα της επαναπροσέγγισης. Εδώ παίζει και η προβληματική των σχέσεων των Τουρκοκυπρίων και των εποίκων από την Τουρκία το ρόλο της. Κι ακόμα έχουν βαρύνει τα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα στο κατεχόμενο βόρειο τμήμα του νησιού. Στα πλαίσια μιας ενιαίας Κύπρου οι Τουρκοκύπριοι θα μπορούσαν να ωφεληθούν απ' ό,τι μερικοί ουδέτεροι παρατηρητές ονόμασαν «οικονομικό θαύμα» του νότιου τμήματος της μεγαλονήσου. Οι ψευδαισθήσεις είναι απαράδεκτες. Η παρουσία του τουρκικού στρατού εισβολής και τα γεωπολιτικά δεδομένα αποτελούν παράγοντες, που κάθε άλλο παρά ανταπάτες δικαιολογούν. Αλλά οι ανακατατάξεις, που παρατηρούνται στο διεθνή χώρο, θα μπορούσαν ίσως να επηρεάσουν ευνοϊκά και τις τύχες της Κύπρου, αν επικρατήσουν περίσσεια και σύνεση. Οι υπερεθνικές ενότητες –η Ενωμένη Ευρώπη για παράδειγμα– ούτε μπορούν ούτε επιτρέπεται ν' αγνοήσουν ή να παραμελήσουν το εθνικό στοιχείο. Μα είναι αδύνατον να υπάρξουν και να ενημερώνουν με εθνικιστικά στεγανά, με τείχη και με διαχωριστικές γραμμές. Μπροστά στις συνταρακτικές εξελίξεις στην Ευρώπη, ο Ντενκτάς, με την πεισματική προσπάθεια εδραίωσης των manu militari κερκτημένων, μοιάζει να έχει έρθει από άλλο πλανήτη.

Τεράστια απόσταση χωρίζει τη διχαστική τοποθέτηση του Ντενκτάς, τη θεωρία του για την ύπαρξη «δύο λαών», από την αυτοσυνειδησία εκείνων των Τουρκοκυπρίων, που τάσσονται υπέρ της επαναπροσέγγισης των δύο κοινοτήτων. Κάμποσοι απ' αυτούς ζουν στα κατεχόμενα. Μερικοί έχουν κάνει τη δύσκολη επιλογή να ζήσουν ανάμεσα στους Ελληνοκυπρίους. Η στάση όλων τους θυμίζει mutatis mutandis την «ανορθόδοξη κιθάρα» του Wolf Biermann, τη διχοτομημένη ψυχή του. Ο Niyazi Kizilyürek για παράδειγμα, που γεννήθηκε στο μικτό χωριό Ποταμιά και σπούδασε οικονομικά και πολιτική κοινωνιολογία στη Βρέμη, αγωνίζεται για την «ολική Κύπρο» και επισημαίνει με έμφαση: «Μέσα στην προσέγγισή μου το καλό δεν είναι ούτε τουρκικό ούτε ελληνικό, αλλά κουβαλάει μέσα του το καλό και των δύο κοινοτήτων». Σε τελευταία ανάλυση μετράει η ανθρωπιά. Ή, όπως έγραψε η Καίτη Κληρίδου σ' ένα άρθρο της στον «Φιλελεύθερο»: «Πάνω απ' όλα είμαστε άνθρωποι κι αυτό προέχει πολύ από την εθνικότητά μας». Το αρ-

θρο της Καίτης Κληρίδου έκλεινε με μια ενδιαφέρουσα επισήμανση: «Η πτώση του τείχους του Βερολίνου δεν ήταν αποτέλεσμα των πράξεων των μεγάλων δυνάμεων. Ήταν το αποτέλεσμα της δύναμης των ανθρώπων και των ανθρώπινων ψυχών».

Ρομαντισμός, θα αντιτάξουν οι σκεπτικιστές. «Τη γνώμη των δυνατών ποιος θα μπορέσει να τη γυρίσει; Ποιος θα μπορέσει ν' ακουστεί;». Ουτοπία, θα αντιτείνουν οι ψυχροθιασώτες της Realpolitik. Αλλά πόσες φορές η ουτοπία του σήμερα δεν αποδείχτηκε αυριανή πραγματικότητα; Για μια μακροπρόθεσμα σωστή λύση του Κυπριακού η επαναπροσέγγιση έχει τεράστια σημασία. Γι' αυτό είναι εξαιρετικά χρήσιμες οι επαφές ελληνοκυπριακών και τουρκοκυπριακών κομμάτων ή άλλων οργανώσεων. Οι διανθρώπινες σχέσεις θα μπορούσαν άλλωστε να συμβάλουν στο να γίνει το πέραςμα από το de facto χωρισμό στην επανένωση χωρίς επικίνδυνες διαταραχές. Χρειάζονται προσοχή και σεβασμός της ιδιαιτερότητας του άλλου. Απαιτείται αμοιβαία κατανόηση.

Αμοιβαία κατανόηση στηριγμένη στη γνώση της ιστορίας κι έτσι και στην επίγνωση της μεγάλης αδικίας, που προκάλεσε και προκαλεί η ξένη εισβολή και κατοχή.

*Αποσπάσματα από διάλεξη, που δόθηκε στις 26 Σεπτεμβρίου 1995 στο Πολιτιστικό Κέντρο του Δήμου Λευκωσίας στα πλαίσια των εκδηλώσεων του Ευρωπαϊκού Πολιτιστικού Μήνα. Το κείμενο δεν συμπληρώθηκε με βιβλιογραφικές παραπομπές. Ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης τις βρίσκει στο έργο μου: Pavlos Tzermias, *Geschichte der Republik Zypern, Mit besonderer Berücksichtigung der historischen Entwicklung der Insel während der Jahrtausende* (Βραβείο της Ακαδημίας Αθηνών), 3η, επηυξημένη και ενημερωμένη έκδοση, Francke Verlag, Tübingen 1998 (ετοιμάζεται κι ελληνική έκδοση).